

Het slatten van de Dokkumer Ee

Een gewichtig gezelschap bevond zich op 1 juni 1562 aan de Dokkumer Ee iets ten zuiden van Bartlehiem bij Petterhuis aan de uitmonding van de Wurde. Daar deden de bovengenoemde leden van het Leeuwarder stadsbestuur hun beklag bij Anthonius Delvaille, raadsheer in het Hof van Friesland.

Meindert Schroor

Delvaille was in de herfst van 1561 door het Hof van Friesland, het hoogste rechtscollege in dat gewest, belast met het toezicht op het slatten (uitdiepen, uitbagieren) van de Dokkumer Ee. 'Ten selven daeghe syn gecompareert Jacob Sybrandts ende Tierck Walles schepens der Stede Leuwarden ende Focke Eysma raetsman ende Jan Jacobsz van de geswooren gemeente ende hebben heur gevonden by my Commissaris by Petterhuys aen Berlehemer olde meer daeraen leggende soe sy luyden dat noemden. Ende hebben geprotesteert dat heur de limiten wyder gestelt by dat deel van Leuwarden henluyden onschaedelen wesen presenterende tot het selve olde berlehemer meer voer hoer dardedeel te sloeten mits hebbende tot heur hulpe die van Cambuyr, Bilgaert ende het Nyeuwlandt'. De stad Leeuwarden had als voornaamste belanghebbende bij deze belangrijke vaarweg en afwatering richting Dokkum en de Lauwerszee het Hof om deze slatting verzocht. De inschakeling van het Hof was geen onzinnige gedachte, omdat bij voorgaande slattingen steeds onenigheid was ontstaan over de financiële inbreng van de belanghebbende steden, grietenijen, dorpen en kloosters. Dergelijke geschillen leidden er op hun beurt toe dat het moment waarop de eerste spade de grond in werd gestoken lang op zich kon

laten wachten.

Eerder op die eerste juni 1562 was Delvaille met een stel landmeters en graafmeesters (opzichters) de Ee langs geweest, waarbij men was begonnen bij de Tiessematille, de latere Verwersbrug of Kiepelooop. Een jonger zusje van deze brug kruist nog altijd de Leeuwarder stadsgracht bij de Hoekstersingel. Het eerste deel van het protocol is het verslag van de opmetingen en 'proefboringen' die Delvaille c.s. langs de Ee tussen Leeuwarden en Bartlehiem hadden verricht. Het is één van oudste waterstaatkundige bestekken in Noord-Nederland. Voordat we het stuk verder onder de loep nemen, een korte voorgeschiedenis.

De Leppa

De Dokkumer Ee bestond oorspronkelijk uit een tweetal stroompjes, de Noorder en de Zuider Ee, die in de 13e eeuw met elkaar verbonden werden. Dit gebeurde tussen Birdaard en Tergracht. Gracht duidt op het gegraven karakter van dit gedeelte, waarvan de kunstmatige oorsprong ter plekke ook uit het rechte beloop van de overigens meanderende Ee valt af te leiden. Eén van de voornaamste redenen van het verbinden van de beide Eeën zal de geblokkeerde afwatering bij Leeuwarden zijn geweest. Door het dichtslibben en indijken van de Middellee-boezem kon het oude land rond Leeuwarden

zijn water niet langer in westwaartse richting kwijt. De waterstaatkundige zorg in dit deel van Oostergo was in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de aangrenzende delen of grietenijen, daartoe verenigd in het zogeheten Leppaverbond, dat gaandeweg van een rechtsinstelling tot een waterstaatkundige organisatie evolueerde. De Leppa onderhield de gelijknamige zijl die ten zuiden van Raard in de zeedijk lag. De invloed van de zee strekte zich namelijk - voordat in 1583 de zijl of sluis in het hart van Dokkum werd gelegd - tot hier toe uit. In dit 'waterschap' waren Leeuwarderadeel, Tietjerksteradeel, Idaarderadeel en Smallingerland verenigd. Vanouds moet er een individuele onderhoudsplicht naar aangrenzing zijn geweest, die gaandeweg op de aangrenzende dorpen en delen overging. Uiteindelijk werden die gedeelten van de grietenijen onderhoudsplichtig die de Ee als afwatering gebruikten. Uiteenlopende belangen als die van de afwatering en de scheepvaart resulteerden na het midden van de 15e eeuw in toenemende onenigheid over de onderhoudswerkzaamheden en de daaraan verbonden financiële plichten.

Onderhoudsplichten

In deze tijd was de stad Leeuwarden sterk in opkomst, maar zij droeg slechts de verantwoordelijkheid voor het kleine stukje Ee dat

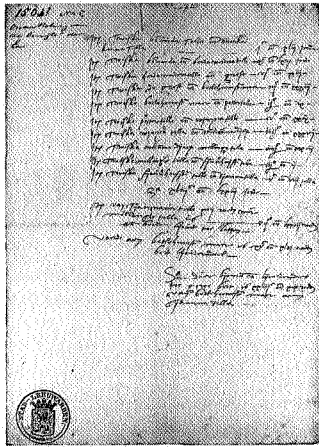

Fig 1

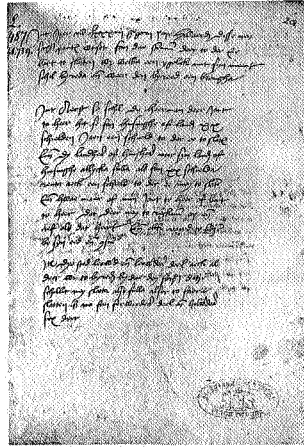

Fig 2 Foto's Dikken & Hulsinga

Wijs aan de Dokkumer Ee. Foto Hans Koppen

langs de stad en door zijn jurisdictie, de zogeheten Klokslag, liep. Haar commerciële belang reikte echter verder en zo zag Leeuwarderadeel in 1477 na bemiddeling kans één-derde van haar onderhoudsplicht, die ongeveer de helft van de Ee, nl. het gedeelte van Leeuwarden tot het klooster Bethlehem (Bartlehiem) omvatte, aan Leeuwarden over te dragen. In 1478 sloot het klooster Klaarkamp een overeenkomst met de Leppa waarin werd bepaald dat Leeuwarderadeel en Ferwerderadeel elk op eigen grondgebied zouden slatten, waarbij de eerstgenoemde grietenij voor één-derde van de haar toegevoegde lengte hulp van de stad Leeuwarden zou krijgen. Ook de dorpen in het westen van West-Dongeradeel, de zogeheten Holwerder Zes moesten, daartoe bijgestaan door Klaarkamp en een vijftal Oostergose grietenijen hun deel van de Ee onderhouden. Voorts zou een nieuwe Leppazijl door de monniken van Klaarkamp worden geleverd. Enkele jaren later sloot de Leppa een soortgelijke overeenkomst met het Barraconvent te Bergum, aangaande de Lioedmers- of Bergumerdam (1482). In 1487 werd op last van Oostergo een slatting op de nieuwe voorwaarden uitgevoerd waarvan de kosten werden omgeslagen over de huurwaarde van de op of via de Ee afwaterende landerijen (fig 1). Onder de hertogen van Saksen werd de bevaarbaarheid van

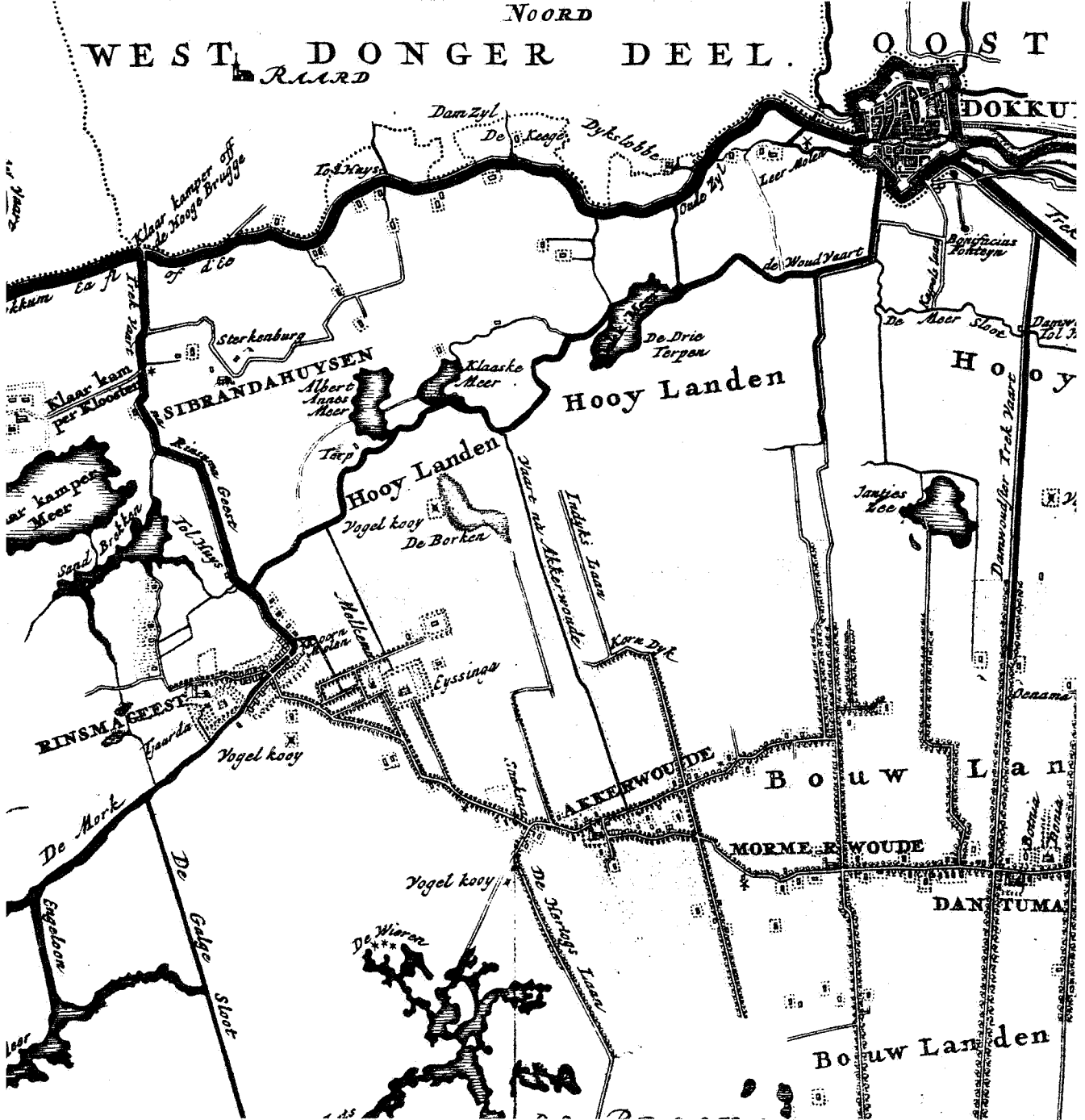
de Ee opnieuw verbeterd (1503-1508). Het document (fig 2) bevat een opgave van de lengte van de verschillende onderhoudsvakken uitgedrukt in roeden tussen 'bennarda tilla' (de brug van Bannerhuis bij de Leppazijl) en 'tijamma tilla' (de latere Verwersbrug of Kiepeloopt te Leeuwarden). Waarschijnlijk werd dit stuk in of kort na 1503 opgemaakt. De slatting van dit deel van de Ee was in 1506 reeds voltooid.

Weigerachtige buitenbuurten

Kennelijk bevond de Dokkumer Ee zich, getuige het bovenvermelde Leeuwarder verzoek aan het Hof, omstreeks 1560 opnieuw in een slechte staat van onderhoud. Ook nu rezen er weer problemen. Doorgaans kwamen dan oude perkamenten en papieren op het kleed om ieders rechten en plichten na te gaan. Delvaille meldde zich reeds eind oktober 1561 bij de abt van Klaarkamp met het verzoek aan hem de ter zake doende Leppabrieven te bestuderen. Zijn plan was om op of omstreeks de veertiende april van het volgende jaar de werkzaamheden te doen starten. Dat was te optimistisch gedacht; de onderhandelingen liepen al meteen vast, ditmaal rond de stad Leeuwarden. Bij de slatting van 1506 hadden de drie buitenbuurten onder de Klokslag van Leeuwarden, Cambuur of Camminghabuur, Bilgaard en het Nieuwland hun aandeel aan

de 'opgravinghe' met Leeuwarderadeel geleverd. Deze buitenbuurten waren weliswaar in 1435 bij Leeuwarden gevoegd, maar Leeuwarderadeel had zich daar nooit bij neergelegd. In 1515 voegde de stadhouder van Karel de Vijfde, Floris van Egmond, deze buitenbuurten echter definitief bij de stad. Leeuwarderadeel maakte in januari 1562 kenbaar dat indien de stad in deze buurten op haar ponteneur zou staan, zij daar geen bezwaar tegen zou maken, mits zij in haar onderhoud naar rato zou worden verlicht. Een alleszins redelijke oplossing die werd doorkruist door Cambuur en Bilgaard, die in tegenstelling tot het Nieuwland niet met de stad mee wensten te betalen. Om deze reden en vanwege een nat voorjaar met veel wateroverlast werd de slatting uitgesteld. De onderhandelingen sleepten het daaropvolgende jaar voort en mondden in 1564 uit in een regeling waarbij de drie Leeuwarder buitenbuurten contribuabel werden voor een gedeelte Ee ter lengte van 178 roeden (696 meter), die gelijkelijk werden afgetrokken van de aandelen van Leeuwarden en Leeuwarderadeel. Een week voor het begin van de werkzaamheden op 17 april 1564, verzochten de volmachten van de uitburen opnieuw om uitstel, 'vermits dat haer landen noch onder waeter leggen'. Dit uitstel werd tot 'corts na Pinxteren' verleend, waarna het werk werd aangevat.

WEST DONGER DEEL. NOORD OOST

Klaaske Meer
SIBRANDAHUYSEN
Sterkenburg
Klaaske Meer
Albert
Anns
Meer

Hooy Landen
Vogel kooij
De Borken

Hooy Landen

Hooy

RINSMAHEEST
Vogel kooij

AKKERWOUDE
Bouw Landen

MORMERWOUDE

DANSTUMA

Bouw Landen

De Mork
De Gulde Sloot

De Wieren

De Streeks Treen

Janske
Kee

Diamantvuller Trek Vaart

Deaane

Deaane

Deaane

Deaane

Deaane

Deaane

Deaane

Deaane

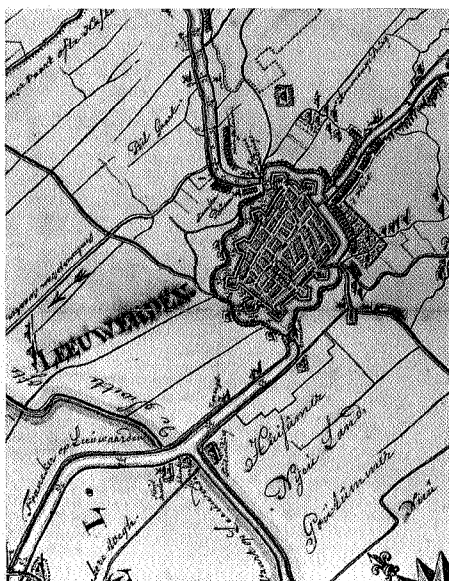
Deaane

Deaane

Deaane

Nauwkeurig bestek

Voordat men een begin kon maken met een slatting moest een bestek worden gemaakt.

Detail van de kaart van de Dokkumer Ee uit 1736 van P. Idserts. De kaart werd vervaardigd ten behoeve van slattings werkzaamheden onder leiding van Willem Loré. Foto Dikken & Hulsinga

waarin zaken stonden als de op te graven lengte, de waterdiepte, de aard van de bodem, de kosten per roede en wie waar slataarde op zijn land moest gedogen. Omdat baggermolens nog onbekend waren, werd het gehele werk op de schop uitgevoerd. Men begon met het slaan van dammen aan beide uiteinden van de Ee. Dan volgde het leggen van 'indammen' aan de lage 'Woltsyde' (de oostoever), waarmee de talloze zijsloten en vaarten werden afgedamd. Vervolgens gebeurde hetzelfde met de zijsloten op de westelijke oever. Uiteindelijk kwam de bodem droog te liggen en konden de eigenlijke graafwerkzaamheden beginnen. De berekening was doorgaans tamelijk nauwkeurig en werd uitgevoerd met een meetketting. De onderlinge afwijkingen zijn

niet bijster groot. In 1503 bedroeg de lengte van de Ee tussen Leeuwarden en Bartlehiem volgens opgave 2319 roeden (9067 meter); Delvaille en zijn landmeters kwamen in 1562 op 2355 roeden (9208 meter) uit. Het verschil van circa 140 meter wordt mede verklaard door de uiteenlopende meetpunten die bij beide opnames werden gebruikt. Van die 2355 roeden kwamen uiteindelijk 1451 roeden voor rekening van Leeuwarderadeel en de rest (903) voor rekening van Leeuwarden. De kosten werden als extra aanslag omgeslagen over de florenen, de muntsoort waarin sedert 1506 de huurwaarde van de landerijen en huizen werd uitgedrukt en waarover de gelijknamige floreenbelasting werd geheven. Nameting op de topografische kaart schaal 1:25.000 bevestigt hoe secuur de landmeters te werk gingen. Het is tijd hun voetsporen eens te volgen.

Klei, toel en moer

Het eerste vak van Tiessematille tot Oldegalen (nu Drooge Haven, de plek waar de opvaart van het vroegere klooster Galilea uitmondde) werd 180 roeden (704 meter) lang bevonden. De Ee was hier ruim 22 meter breed ('vijff roeden ende acht voeten'). Op dit punt meldt de rapporteur advies ingewonnen te hebben van Wybe Jansz 'eertyts geweest synde graafmeester op verscheyden plaetzen' met betrekking tot het storten van de slataarde ('moddere') en de kosten van opgraven per roede. Enig spitwerk op 59 meter ten westen van de tille wees uit dat daar bijna 2 meter slataarde lag, 'eerdatt men comt opden ouden gront ofte boedem wesende grauwe cley'. Dan gaat men op dezelfde wijze verder langs de Bilgaardervaart of Kalksloot richting Lekkum. Bijna 800 meter voorbij dit dorp lag meer dan 2 meter slataarde, waaronder zich 'blauwe kley' bevond. Ongeveer op de grens van Leeuwarderadeel en Tietjerksteradeel iets ten zuiden van de uitmonding van Britsummermeer trof men 'thoel' (toel) aan, Fries voor een bruine, venige aardlaag. Die venigheid neemt noordwaarts gaande toe. De bodemkaart geeft bij Wijs knippolder-vaaggronden aan, waar het veen slechts 80

tot 120 cm diep zit. De graafmeesters stietten op deze plek 'voor Winsummerkercke' (kerk van Wijs) inderdaad na 41/2 steek modder 'opden ouden gront wesende moer'. Ook aan Finkummermeer werd onder een laag van 1,3 meter slataarde toel aange-troffen.

Kosten

Na het verslag van de opmeting geeft het document een begroting van personeel, werktempo en kosten. Men had op zijn weg 84 'grachten ofte inwaeteringen ende daertoe seshien meeren ofte invaerten' aange-troffen. Vergelijking met de huidige topografische kaart wijst uit dat dit aantal, behoudens de onder de uitbreidingen van de stad Leeuwarden verdwenen sloten, nauwelijks van het huidige aantal afwijkt. Die moesten alle tijdelijk worden afgedamd. Wybe Jansz schatte de kosten van het graven en opwerpen van de slataarde op de aangrenzende landerijen op 4 riddersguldens per voet. Uitgaande van een werkploeg van 16 man à raison van 6 stuivers de man per dag. 'Ende soude hy getuyghe tselve werck daervoor wel willen aannemen', maar niet voor een geringer bedrag. Vanaf Lekkum tot aan de molen van Bartlehiem zou men volgens hem aan hout spijkers en andere materialen ten behoeve van de dammen wel 1500 Caroliguldens extra moeten spenderen. Zijn deskundigheid, zo verklaarde hij onder ede, ontleende Wybe Jansz aan 'meenige gelycke wercke' en het feit dat hij nog deze zomer graafmeester was geweest 'te Harlingen op het Blockhuys aldaer'. De tweede getuige, Gercke Fockes uit Stiens, kwam met een gelijkkluidende prijsopgaaf. Beide weten de hoge extra kosten van 1500 Caroliguldens niet alleen aan de dammen maar ook aan het 'oosen (hozen) ende droech houden' van de Ee. Hoewel niet bekend is wie van beide aannemers de werkzaamheden tenslotte heeft uitgevoerd, biedt dit vroege bestek een fraai inzicht in de wijze waarop, dergelijke veel voorkomende waterstaatkundige werken destijds werden uitgevoerd. **Nb**